

СВЕТОВНАТА ФИНАНСОВА КРИЗА И ТУРИСТИЧЕСКАТА ИНДУСТРИЯ

ЯКИМ КИТАНОВ

ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ – СОФИЯ

Abstract

The report deals with the problem of the global financial crisis and the development of the touristic industry in Bulgaria. The macroeconomic situation is difficult but still there are some prerequisites that benefits touristic industry. Among these are: the better organization in tourism, wider touristic advertising and popularization Bulgarian resorts, facilities and better access to banking credit, improvement the conditions of development of small and medium businesses in touristic industry.

Key words: *financial crisis, touristic industry, profit in tourism; direct investments in tourism; index HVS*

Резюме

В доклада се поставя на разглеждане проблемът за влиянието на глобалната финансова криза върху развитието на туристическата индустрия в България. Въпреки трудностите, произтичащи от финансовата криза съществуват някои предпоставки, които благоприятстват успешното развитие на туризма в страната. Между тези благоприятни обстоятелства могат да се посочат: по-добрата организация в туризма, широката реклама и популяризиране на българските курорти, условията и улеснения достъп до банково кредитиране подобряване на условията за дейност на малките и средни предприятия.

Финансовата криза оказва своето въздействие както върху икономиката на България като цяло така и върху туристическата индустрия в частност. Затова проблема разглеждаме най-напред в национален план, а след това спрямо туризма.

Влиянието на глобалната криза върху българската икономика стана по-осезаемо от началото на 2009 г. Това намери отражение в спад на износа на български стоки и услуги, намаляване на входящите капиталови потоци

и понижаване на вътрешната инфлация. Вътрешното търсене започна също да намалява, което доведе до свиване на дефицита по текущата сметка на платежния баланс.

По данни на БНБ за 12-те месеца до май 2012 г., текущата сметка е отрицателна в размер на 210 млн. евро, а финансовата в размер на минус 542 млн. евро. Общото отрицателно салдо е 752,1 млн. евро.

Тъй като капиталовата сметка е положителна в размер на 530,6 млн. евро, салдото от трите е на минус от само 221,6 млн. евро. Само за май 2012 г. салдото от трите е плюс 23,6 млн. евро, след дефицит по текущата сметка от 64,2 млн. евро, излишък по финансовата сметка от 54,2 млн. евро и излишък по капиталовата сметка от 33,5 млн. евро. Например към октомври 2008 г. общото салдо по текущата, капиталовата и финансовата сметки е било значителните 3,05 млрд. евро за последните 12 месеца. То е било формирано от значителния приток на преки чуждестранни инвестиции и депозити от чужденци. Сегашните отрицателни размери на комбинираното салдо по трите сметки говорят за охлаждане на икономиката на България.

Традиционен виновник за отрицателната текуща сметка е превеса на вноса над износа (търговския баланс), който достига 2,96 млрд. евро за 12-те месеца до май 2012 г., като се увеличава с 42% на годишна база. Само през май 2012 г. търговското салдо увеличава дефицита си със 78% на годишна база до 817 млн. лв., поради по-бърз ръст на вноса, спрямо този на износа. Силно негативно обаче влияе и т. нар. инвестиционен доход в размер на 2,04 млрд. евро за годината до май 2012 г. Това на практика е доходът, който чужди инвеститори реализират от направените досега инвестиции в България. Той е по-голям от размера на новите чуждестранни инвестиции (ПЧИ) у нас, които за последните 12 месеца са за 1,74 млрд. евро.

МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

Таблица №1

Година	БВП (млрд.лв)	Реален ръст на БВП	Инфлация	Равнище на безработица
2011	74 679.9	2.8%	4.3%	9.3%
2012	79 357.7	3.7%	3.4%	8.4%
2013	83 712.0	3.1%	2.9%	8.6%
2014	88 302.4	3.3%	2.5%	8.8%
2015	93 022.9	1.2%	2.0%	9.0%
2020	111 926.6	1.5%	2.0%	8.1%
2030	155 863.1	1.3%	2.0%	7.4%

Срещу тези ПЧИ обаче стоят депозитите и портфейлните инвестиции, които напускат страната, като тяхното салдо е отрицателно в размер на 2,08 млрд. евро.

Стабилизиращ ефект за платежния баланс на България оказват приходите от международен туризъм, които са нетно за 1,88 млрд. евро за 12-те месеца до май 2012 г., както и текущите трансфери, които са за 1,92 млрд. евро за периода.

Директният принос на сектор „туризъм“ към световния БВП е в размер на 2 трилиона щатски долара (2.8 процента) и надхвърля двукратно този на автомобилостроенето. Това е с почти една трета по-висок от този на световната химическа индустрия. Туризмът генерира приблизително същия БВП, който генерират секторите образование и комуникации и около половината на същия, генериран от световната банкова индустрия и финансови услуги⁸⁸.

В таблицата по-горе са посочени реалните и прогнозни данни за динамиката на основните показатели за развитието на макроикономиката на България до 2030 г. Посочените данни категорично илюстрират тенденцията към ръст на БВП, макар и в пониски темпове от последните и намаляване на инфлацията и безработицата в икономиката. На основата на макроикономическото развитие на България може да се каже, че кризата в туризма има своето проявление, което се намира своята видима проекция в получените стопански резултати от осъществяваната туристическа дейност в отрасъла. През периода януари – декември 2011 г. България е посетена общо от 8 712 821 чужденци. Увеличението спрямо предходната година е 4.0%. Посещенията с цел туризъм,

според определенията на Световната организация по туризъм, са 6 328 023. Техният брой е с 4.6% повече спрямо 2010 г. Увеличение има при посещенията с цел почивка и ваканция с 6.1%, като са реализирани 4 484 248 посещения, при посещенията с цел бизнес с 4.1%, като са реализирани 971 735 посещения и при посещенията с цел гостуване от 0.5% с реализирани 144 308 посещения. Намаление има при други посещения на чуждестранни туристи с (-2%), като са реализирани 727 732 посещения. Транзитно през страната се преминали 2 384 798 чужденци, което е с 2.5% повече от предходната година.⁸⁹ Въпреки продължаващата икономическа несигурност в някои от основните пазари, общият брой на международните туристи, пътуващи в периода януари - април 2012 възлиза на 285 милиона, което е с 5.4% повече в сравнение със същия период на 2011 година.⁹⁰

Следователно, за да не се почувства силно кризата е необходима помощта на държавата в посока на създаване на условия за стимулиране за туризма. Сред стимулите с най-силно отражение върху туризма се нареждат:

- Въвеждането на облекчен визов режим за туристи от държави, от които се очаква голям приток на летовници (например от Русия и Украйна);
  - Системата на кредитни облекчения за туристическата дейност;
  - премахване на летищните такси на летищата в Бургас, Варна, София и Пловдив.
- Особено засегнати от кризата са туристическите фирми от малкия и среден бизнес, които ползват кредити. За тях би било

⁸⁸ Според проучването, проведено от Oxford Economics. <http://mi.government.bg>

⁸⁹ <http://mi.government.bg>
⁹⁰ По данни на UNWTO “World Tourism Barometer” от 10 юли 2012. <http://www.mi.government.bg>

полезно главницата по кредитите да се отложи за две години и да се плаща само лихвата. Нужна е помощ за тези фирми, за закупуване нужните машини и съоръжения, стоки за всеки от сезоните.

Туроператорите трябва да предлагат пакетни цени, а българските хотелиери трябва да определят ясна себестойност за престой на един турист и да зложат съответната печалба. Приходите от международен туризъм в текущата сметка на платежния баланс по данни на БНБ за периода януари-декември 2011 г. възлизат на 2 852,39 млн. евро, което е с 3.8% повече в сравнение със същия период на 2010 г. Докато в големите хотелиерски и ресторантьорски вериги брунтната печалба на отделните обекти достига до 40 % в България за големите хотели е едва 20%, а в малките хотели (до 100 легла) е около 5-10 %.⁹¹ Понякога хотелиерите крият реалните цените от туроператорите и дават по-високи цени – и за българи, и за чужденци. Така се получава нелоялна конкуренция в туризма.

В глобален мащаб през 2012 година пътуванията стават все ограничени в сравнение с предишни години, а туристите търсят до последно максимално изгодната за тях оферта. Това обяснява поведението на съседните на България страни, които свалят цените и атакуват западните и руските туристи с различни облекчения, отнасящи се до визовия режим и до цените на предлаганите пакети от услуги.

С цел да компенсират спада на чуждите пазари много от представителите на туристическия сектор се обърнаха и към българските туристи. За пръв път може да се види оферта за 7 дни на морето в луксозен петзвезден комплекс за 350 лв.

Сега най-сериозните затруднения изпитват компаниите с кредитна задлъжнялост и полесно ще ги преодолеят хотелите и туроператорите с опит и традиция. Световната финансова нестабилност може да изиграе ролята на катарзис за туристическия бизнес и твърде вероятно в края на годината класацията на най-големите компании ще придобие съвсем различен от сегашния облик. Отраженията на световната финансова криза пряко намират проявление в получените стопански резултати.

През юни 2012 г. в страната са функционирали 2 300 средства за подслон и места за

настаняване с над 10 легла - хотели, мотели, къмпинги, хижи и други места за краткосрочно настаняване (фиг. 1)⁹².

Общата заетост на леглата в средствата за подслон и местата за настаняване през юни 2012 г. е 46.1%, като тя е най-висока в средствата за подслон с 4 и 5 звезди - 60.0%, следвана от тези с 3 звезди - 48.3%, и с 1 и 2 звезди - 25.7%. Като цяло заетостта на леглата се увеличава с 26.3 процентни пункта в сравнение с предходния месец, като най-голямо е увеличението при средствата за подслон с 4 и 5 звезди - с 34.4 процентни пункта.

Общият брой на реализираните нощувки във всички средства за подслон и места за настаняване е 992.9 хил., или с 51.3% повече в сравнение с април 2012 година. Най-голямо е увеличението на реализираните нощувки в средствата за подслон и местата за настаняване с 4 и 5 звезди (75.6%), а най-малко - в тези с 1 и 2 звезди (9.0%). Реализираните нощувки както от български, така и от чужди граждани се увеличават съответно с 10.1 и 114.9%.

Приходите от нощувки през юни са достигнали 115.5 млн. лв., като от чужденците те са 92.6 млн., а от българите - 22.9 млн. лева. През периода януари - юни 2012 г. общите приходи нарастват с 14.5% в сравнение със същия период на 2011 г., като от чуждите граждани увеличението е 19.6%, докато от българските граждани - с 11.8%.⁹³

Въпреки възходящите данни трябва да се посочат факти като продължаващата лошата пътна инфраструктура, неефективната реклама и концесионирането на плажовете са основните проблеми на туризма, които продължават да са причина за спад в равнището на обслужването на туристите в България. Един от начините да се преодолеят трудностите е предстоящото райониране на страната, зложено в измененията на закона за туризма.

Туризмът все по-трудно ще си осигурява необходимия брой туристи, приходите ще намаляват, а ценовата конкуренция ще се ожесточава. Причините се крият както в ефекта от световната криза, така и в натрупаните през годините слабости и негативи на българския туризъм.

Спад на печалбата през миналата 2011 година имат почти всички дружества от сектор "Туризъм". Печалбата в сектора е почти

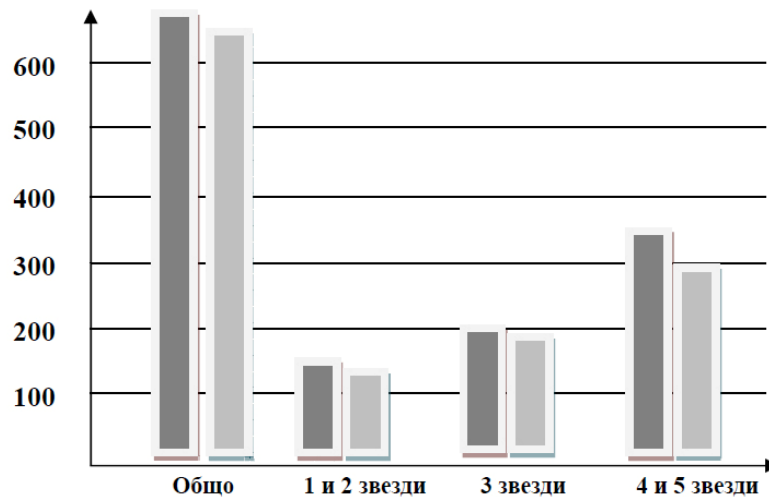
⁹¹ <http://btch.bg>. Становище на Българската туристическа камара за данъчно-осигурителната политика в туризма за 2011 г.

⁹² По данни от НСИ към юни 2012 г.

⁹³ Пак там.

нулева. Това се дължи на факта, че договарянето с туроператорите за всеки сезон се прави година по-рано, а именно - в края на месец август и началото на септември. През този период настъпват важни промени. Например размерът на данъка върху добавената стойност се вдигна от 7 на 9%,

туристическата такса стана туристически данък, увеличи се данъкът върху недвижимите имоти и таксата за битнови отпадъци. Към това трябва да се прибави и поскъпването а храните със 7 - 8%.

Фиг.1. Реализирани нощувки по категории на средствата за подслон и местата за настаняване през януари и февруари 2012 година

Няколко години редуцираната ставка в размер на 7% се прилагаше само при настаняване, предоставено от хотелиер към туроператор в случаите на организирани пътувания. Същевременно обаче за индивидуални туристи се прилагаше стандартната ДДС ставка и по този начин те бяха неравнопоставени спрямо туристите, които пътуваха организирано. По този начин не се отчитаха две основни тенденции на световните туристически пазари от последните години – навлизането на нискотарифните авиокомпани и все по-честото използване на интернет за директни резервации на туристически услуги. Така чрез данъчната политика в туризма се влияеше негативно върху структурата на туристическия поток към страната и същевременно се стимулираха пътуванията на български граждани към курортите на конкурентните държави, където се прилагат редуцирани ДДС ставки за настаняване в хотели. Тъй като този режим на практика предполагаше прилагане на две различни ставки за една и съща услуга, очаквано беше получено предупреждение от Европейската комисия за коригиране на законодателството. Така от 1 април 2011 г. редуцираната ставка беше повишена на 9%, но с разширен обхват – настаняване, предоставено от хотелиер, без

значение дали става въпрос за организирани или индивидуални туристи. Считаме, че за българските хотелиери промяната обещава повече възможности, при това без задължително обвързване на продажбите с туроператорите. От една страна, те ще станат по-желани сред туристите, които организират пътуванията си самостоятелно. От друга, конкуренцията за свободните туристи ще се засили, което ще насърчи предприемчивостта на хотелиерите. Когато те изготвят своите пакети от услуги е важно да се има предвид, че не всички туристически услуги ще могат да се ползват от намалението на ставката на ДДС. Ограничение поставят както местните закони за ДДС и за туризма, така и последователната позиция на Европейския съд за стеснително тълкуване на изключенията в ДДС облагането. От друга страна, разясненията, дадени от същия този съд, дават немалко възможности за планиране. В таблицата са посочени рамерите на ДДС за стандартни услуги, за хотели и ресторанти в страните от ЕС.

С тези факти се обяснява лекото увеличение на цените на туристическите пакети в някои от нашите курорти – с около 2%, за да предотвратят загубите след края на сезона. За 2012 г. в бранша се очаква лек ръст с 1-2% на цените на туристическите пакети.

Таблица №2
ДДС В ТУРИЗМА В СТРАНИТЕ ОТ ЕС

Държава	Размер на ДДС			Държава	Размер на ДДС		
	стандартна	хотели	ресторанти		стандартна	хотели	ресторанти
Австрия	20	10	10	Италия	20	10	10
Белгия	21	6	12	Ирландия	21	13.5	13.5
България	20	7	20	Люксембург	15	3	3
Кипър	15	5	8	Литва	21	21	21
Чехия	20	10	20	Латвия	21	21	21
Германия	19	7	19	Малта	18	5	18
Дания	25	25	25	Нидерландия	19	6	6
Испания	18	8	8	Португалия	21	6	13
Естония	20	9	20	Полша	22	7	7
Франция	19.6	5.5	5.5	Румъния	24	9	24
Финландия	23	9	13	Швеция	25	12	25
Великобритания	17.5	17.5	17.5	Словакия	19	19	19
Гърция	23	11	11	Словения	20	8.5	20
Унгария	25	18	25	Източник: Ernst&Yang			

Анализаторите, които следят бизнеса на луксозните хотели в Европа, още в края на миналата година отчетоха спад на средната заетост и на средната цена на стаята в България. Според проучването⁹⁴, което изследва стойностите на хотелите на съответните пазари, в София те са отчели отрицателен комплексен годишен темп на растежа от -5,5% на базата на данни за периода 2006 – 2010 г. Индексът за оценката на стойността е базиран на комбинация от няколко фактора като средния брой стаи в четири- и петзвездните хотели на даден пазар, тяхната средна заетост за разглеждания период, средната цена на нощувка и средната нетна оперативна печалба на хотелите на пазара за периода. Изчислено на тази база, средната стойност на хотелите в София през 2010 г. е била почти 110 хил. евро на стая. Това представлява малко увеличение от 2009 г., когато тя е била малко над 109 хил. евро, но все още далече от пика от 2007 г. от 178 800 евро. От компанията прогнозира, че през следващите пет години тази стойност ще продължава да расте и през 2015 г. тя може да достигне 150 хил. евро, което е все още значително под пиковото ниво. С това пазарът в столицата се нарежда сред петте пазара в Европа, които се очаква да отчетат най-слабо повишаване на стойностите през следващите пет години. Според индекса на HVS за оценка на стойностите на хотелите в Европа за 2010 г. София се нарежда на 32-ро, а това е предпоследно място със стойност от 0,633 в

⁹⁴ Проведено от консултантската компания HVS сред 33 пазара в Европа www.investor.bg

индекса. Българската сторица изпреварва единствено Талин с 0,459. За сравнение, Париж е класиран на първо място с индекс от 3,274, следван от Лондон с 3,018.

Курортите в България предлагат добри условия, но информацията за това не достига бързо и лесно до клиентите. На първа място, причина за това е недостатъчно активната реклама за възможностите, които съществуват в България като туристическа дестинация. Общият брой пътници по международните редовни пътнически превози от/до летищата София, Варна и Бургас за 2011г. – 3.968 млн. (за 2010г. 3.531 млн. пътници или ръст за 2011г. спрямо 2010г. от 12.4%). За 2011г. по редовни международни линии от/до летище София са били превозени 3.144 млн. пътници (за 2010г. са превозени 2.971 млн. пътници или за 2011г. спрямо 2010г. е реализиран ръст от 5.8%), от и до летище Варна са били превозени общо 335 хил. пътници. (за 2010г. съответно 288 хил. пътници или ръстът за 2011г. спрямо 2010г. е 16.3%) и от/до летище Бургас са били превозени общо 489 хил. пътници. (за 2010г. съответно 272 хил. пътници или ръстът за 2011г. спрямо 2010г. е 79.9%)⁹⁵.

⁹⁵ Асоциация на българските авиокомпани (АБА). Статистически данни за превозените пътници по международните пътническите полети, извършени от/до международните летища в Република България през 2011г., обобщение на превозите за последните 8 години и прогнози до 2014г. <http://association-aba.org>

Краткият преглед на състоянието на туристическата индустрия в нашата страна по безспорен начин показва, че въздействието на финансовата криза се отразява негативно и поставя на изпитания целия бранш. Но също така тук трябва да се каже, че предизвиканите негативи могат да бъдат ограничени като сила и обхват при една далновидна държавна антикризисна политика. Основно тя следва да бъде в посока на създаване на по-добра организация на дейностите в туризма, на облекчаване на условията за ползване на кредити от фирмите, на по-силен маркетинг на държавните органи за широко информиране на България като туристическа дестинация, на подкрепа за малкия и среден бизнес в туризма.

Източници:

<http://association-aba.org>

<http://btch.bg>. Становище на Българската туристическа камара за данъчно-осигурителната политика в туризма за 2011 г.

<http://mi.government.bg>

<http://nsi.bg>

UNWTO “World Tourism Barometer” от 10 юли 2012. <http://mi.government.bg>